

В.І. ЧИЖОВА*Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України***ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО
ПРОЦЕСУ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ
ІННОВАЦІЇ**

Інноваційний розвиток, що розпочався наприкінці 70-х років ХХ століття в індустріально розвинених країнах світу, на відміну від науково-технічної революцій, означав зміну внутрішнього змісту, багатовекторності та динаміки всіх сфер індустріальної економічної системи. Сутність нової інноваційної парадигми проявляється в тому, що в її межах відбувається зміна темпу розвитку економіки на основі переходу від індустріальної до інтелектуальної економіки, яка базується на знаннях та інформаційних технологіях. В останні роки поняття інтелектуальної економіки широко застосовується у світовій економічній літературі, зміст якого наповнюється тим, що наукові знання, науково-технічний потенціал є головним джерелом розвитку як матеріального, так і нематеріального виробництва й забезпечення конкурентоспроможності економіки країни. Сучасні тенденції економічного розвитку провідних європейських країн відображають інтелектуальну економіку як економіку суспільства, що заснована на знаннях, інноваціях, сприйнятті новітніх ідей і технологій, на ресурсному забезпеченні їх практичного втілення у всіх сферах людської діяльності.

Побудова інтелектуальної економіки – це вирішення завдання конкурентоспроможності національної економіки, яке може бути досягнуте завдяки постійному оновленню техніко-технологічної бази виробничої сфери діяльності, освоєнню і випуску нової конкурентоспроможної продукції та ефективному просуванню вітчизняних товарів і послуг на світові ринки. Широко відомо, що в цьому процесі передусім найважливіша роль належить інформаційним технологіям та комп'ютеризованим системам. Проте неправомірно зводити процес технологічної революції, як це роблять деякі дослідники, в рамках нової інноваційної парадигми лише до зростання економіки послуг. У побудові інформаційного суспільства і постіндустріальної економіки величезна роль належить новітнім виробничим технологіям, що є результатом нових біологічних, хімічних, фізико-технологічних відкриттів. Інноваційна парадигма охоплює формування інтелектуальної промисловості, що має базуватись на освоєнні наукоємних технологій та гнучкості щодо інноваційності; інтелектуального сільського господарства, заснованого на генній інженерії та біотехнологіях; інтелектуальної сфери послуг, функціонуючих на основі комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Результати наших власних досліджень щодо теоретико-методологічних основ

формування інноваційної складової як головного ресурсу забезпечення модернізації економіки України в контексті світової інтеграції, трансформації інноваційної складової економічного простору в аспекті структурно-динамічних зрушень у розвитку продуктивних сил України, а також аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних учених щодо окресленої проблеми, дають підстави зробити висновок, що для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку створення інтелектуальної економіки визначає стратегію розвитку нашої країни в XXI столітті.

У методологічному аспекті стратегія та політика, формування національної інтелектуальної економіки великою мірою залежить від того, який зміст вкладається у базові поняття, що її визначають, а саме: 1) інноваційний процес; 2) інноваційна діяльність; 3) інновація; 4) інноваційний продукт; 5) науково-технологічна діяльність; 6) інвестиційна діяльність. Інноваційний процес є однією з основних категорій інноватики та інноваційного менеджменту, розглядається з різних позицій, а саме: як паралельно-послідовне проведення науково-технологічної діяльності; як послідовні зміни фаз життєвого циклу і як інвестиційний проект за стадіями фінансування досліджень та розробок, поширення новацій і їх комерціалізації. В науковій літературі зміст категорій *інноваційний процес*, *інноваційна діяльність* розкриваються по-різному, іноді навіть як синоніми, наприклад *інноваційна діяльність* (інноваційний процес) – процес створення, впровадження і поширення інновацій [1]; діяльність, яка спрямована на пошук можливостей інтенсифікації виробництва та задоволення суспільних потреб у конкурентоспроможних товарах і послугах завдяки використанню науково-технічного та інтелектуального потенціалу [2]. Інноваційний процес – процес створення, поширення й втілення новини, яка задовольняє нові суспільні потреби (складається з окремих стадій) [2]; процес підготовки та здійснення інноваційних змін, що складається із взаємопов'язаних фаз, які утворюють єдине комплексне ціле [2]; процес перетворення ідей на нову (удосконалену) продукцію, яка користується попитом на ринку [4]; сукупність науково-технічних, технологічних і організаційних змін, що відбуваються у процесі реалізації нововведень (новацій) [5].

Отже, виявлено різноманітні, іноді суперечливі тлумачення цих понять та поширення їх на всі процеси, яким притаманна новизна: новим ідеям і винаходам, новим науковим результатам фундаментальних досліджень та пошукових науково-дослідних робіт, новим знанням і технологіям, інвестиціям в інновації тощо. Невипадкове змішування цих понять, нечітке тлумачення їх сутності породжує несправжні уявлення, наприклад, про ідентичність вимог до формування інноваційної інфраструктури, яка забезпечує науковий або інноваційний розвиток; призводить до неоднозначного тлумачення наукових та інноваційних пріоритетів розвитку тощо. Інноваційний процес є динамічним, складним і багатоваріантним, охоплює систему взаємопов'язаних нових явищ та дій – від створення нової наукової ідеї до її матеріалізації і комерціалізації. Лідер інноваційної теорії Й. Шумпетер розглядає інноваційний процес як інновацію в динаміці, а саме: виготовлення нового продукту, а не новий

продукт; упровадження нового методу, а не новий метод; освоєння нового ринку, отримання нового джерела сировини, а не нове джерело сировини. За визначенням американського дослідника Б. Твісса, інноваційний процес – це перетворення наукового знання, наукових ідей, винаходів у фізичну реальність (нововведення), яка змінює суспільство. Отже, в основі інноваційного процесу лежить створення, впровадження і поширення інновацій, необхідними властивостями яких є науково-технічна новизна, практичне їх застосування і комерційна реалізованість з метою задоволення нових суспільних потреб і зростання конкурентоспроможності економіки.

В літературних джерелах структурно-інноваційний процес в економічному й організаційному розумінні поділяється на окремі етапи, стадії, які розрізняються між собою за цільовим призначенням, специфікою управління, фінансуванню, кінцевим результатом діяльності. При цьому структура інноваційного процесу розглядається з погляду досягнення кінцевого результату – комерційного виробництва та продажу. Такий підхід не враховує умов здійснення інноваційного процесу, що розвивається в просторі і часі. Проявляється інноваційний процес у багатогранності видів, форм, різноманітності векторів розвитку в економічному просторі, які взаємодіють між собою, за допомогою чого досягається інтеграція різних видів діяльності як складових цього процесу.

Інноваційний процес розвивається під впливом багатьох факторів, що взаємодіють з різними видами інноваційної діяльності. З цих позицій він розглядається як комплекс різних видів діяльності, спрямованих на перетворення інноваційного продукту в інноваційну продукцію. Його основу становлять створення, впровадження та поширення інновацій, специфічними властивостями яких є науково-технічна новизна.

Виклик сьогодення вимагає врахування особливостей сучасного просторового розвитку інноваційного процесу, що пов'язано із багатовекторністю його прояву у просторовому розвитку продуктивних сил, зокрема з інституціональним, територіальним, системним, глобальним векторами на основі оцінки ресурсного забезпечення окремих його складових. Цей методологічний (ресурсний) підхід дозволяє визначити основні види діяльності, а саме складові інноваційного процесу: теоретичну інноватику, прикладну інноватику, інноваційно-інвестиційну, організаційно-економічну та інституціональну діяльність тощо.

У дослідженні структури інноваційного процесу більшість вітчизняних учених дотримується схеми „дослідження – розробки – виробництво – маркетинг – продаж”. Американські дослідники розглядають інноваційний процес більш детально: „фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – розробки – дослідження ринку – конструювання – дослідне виробництво – ринкове випробування – комерційне виробництво”. Усі вказані складові взаємозумовлені і забезпечують успіх нововведення лише за умови інтеграції їх у єдине ціле. Розвинені країни накопичили значний досвід щодо організації інноваційних процесів. Він проявляється у багатогранності шляхів і форм, за допомогою яких досягається інтеграція інноваційного процесу. Останній має

циклічний характер розвитку, відбуваючись у просторі і часі, він охоплює науково-технічний і технологічно-експлуатаційний етапи. Інноваційний процес стосується таких видів діяльності, як фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки, організаційно-економічна робота, промислове виробництво нових товарів, масове виробництво. Загальновідомо, що інноваційний процес розпочинається з фундаментальних досліджень, спрямованих на одержання нових наукових знань. Мета фундаментальних досліджень – розкрити нові зв'язки між явищами, пізнати нові закономірності розвитку природних процесів і суспільства. Фундаментальні дослідження мають теоретичний пошуковий аспект. Теоретичні дослідження вимагають обґрунтування нових понять і уявлень, створення нових теорій; пошукові – відкриття нових принципів створення виробів і технологій; виявлення нових, не відомих раніше властивостей матеріалів і їхніх з'єднань, методів аналізу і синтезу. У пошукових дослідженнях, як правило, сформована мета роботи, розроблені її теоретичні основи. Пріоритетне значення фундаментальної науки в розвитку інноваційних процесів визначається тим, що саме наука виступає генератором ідей, відкриває шляхи в нові сфери пізнання (обсяг позитивних результатів фундаментальних досліджень у світовій науці становить лише 5%). До цього слід додати, що наука в Україні завжди носила утилітарний характер і ніколи не була цінністю сама по собі, насамперед розвивалися тільки ті наукові напрями, що здебільшого могли привести до якогось конкретного результату.

Прикладні дослідження спрямовані на визначення шляхів практичного застосування відкритих раніше явищ і процесів. Метою науково-дослідницьких робіт прикладного характеру є вирішення техніко-технологічних проблем, уточнення деяких теоретичних питань, одержання конкретних наукових результатів, що надалі будуть використані в науково-технічних роботах як завершальному етапі наукових досліджень. Конкретно роботи зі створення перших зразків нових матеріалів, продуктів або устаткування, впровадження нових процесів, систем і послуг чи значне вдосконалення таких, що випускаються або введені в дію, проводяться в експериментальному виробництві.

Метою експериментальної діяльності є виготовлення і відпрацювання дослідницьких зразків нових продуктів, відпрацювання нових або значною мірою вдосконалених технологічних процесів. Метою науково-технічної сфери діяльності є створення (модернізація) зразків нових технологій, що можуть бути передані після відповідних іспитів у виробництво або безпосередньо споживачу.

Знання матеріалізується у виробництві, а дослідження знаходить своє логічне завершення. З виробництвом нововведень настає їх використання кінцевим споживачем із наданням послуг і забезпеченням економічної роботи, а також необхідною ліквідацією застарілого і створенням замість нього нового виробництва. На стадії використання здійснюються два процеси, що відбуваються одночасно: безпосереднє застосування матеріальних і культурних благ, отриманих на основі науково-технологічних досліджень, а також сервісне

обслуговування, що включає технічні й організаційні заходи, які забезпечують підтримку нового технологічного процесу.

Державна політика в новий історичний період інноваційного розвитку повинна відреагувати на цей виклик часу. Основну підтримку при цьому має забезпечити відповідно академічна наука, без якої неможливо здійснювати удосконалення і розширення фундаментальних змін та їх теоретичну обґрунтованість. У зв'язку з цим авангардну роль у розвитку науки й економіки повинна відігравати інноватика, яка є продуктом академічної науки та практики господарювання. Інноватика як сфера знань охоплює питання методології та організації інноваційної діяльності, її предметом є створення, освоєння і поширення різного типу новацій. Термін *інноватика* вперше було вжито наприкінці 80-х років ХХ ст. в науковій школі професора Санкт-Петербурзького державного технічного університету В.Г. Колосова, для визначання напряму наукової діяльності щодо розробки, розвитку теоретичних засад методології і методів прогнозування створення інновацій, планування, організації інноваційної діяльності та реалізації нововведень. Специфіка інноватики полягає в тому, що вона є міждисциплінарною методологією особливого типу й забезпечує інтегрування знань, у процесі якого спеціальні науки зберігають свою самостійність і специфічність. Їх теоретичні концепції і фактичні дані об'єднуються навколо методів дослідження проблем інновацій та інноваційної діяльності, інтегруючи різноманітні наукові знання з метою підвищення їх практичної ефективності. На думку Г.С. Гамідова та інших учених, в інноватиці як науковому напрямі слід виокремити дві взаємодоповнюючі складові – теоретичну й прикладну. Теоретична інноватика вирішує проблеми створення та розвитку наукової методології, теоретичні проблеми синтезу інноваційно складних організаційно-технічних систем (нових знань, ідей, технологій, винаходів, відкриттів). Під прикладною інноватикою слід розуміти сферу інноваційного процесу в різних вимірах економічної діяльності відносно вирішення проблем програмування, організації і реалізації нововведень. Спроможність економіки, виду економічної діяльності, регіону щодо здійснення інноваційного процесу визначається відповідним інноваційно-інвестиційним потенціалом. Дослідження наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених виявляє різноманітність підходів до визначення інноваційного потенціалу як економічної категорії. Це обумовлено, по-перше, складністю і багатогранністю даної економічної категорії і, по-друге, тим, що особлива увага розробці економічної сутності інноваційного потенціалу стала приділятися відносно недавно. Як загальний термін *потенціал* (від латинського *potential* – сила) означає можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. Економічний потенціал – це економічні можливості держави, що можна застосовувати з метою забезпечення всіх її матеріальних потреб. Більшість учених для розкриття сутності інноваційного потенціалу застосовує ресурсний підхід, що означає наявність і можливості використання ресурсів за різними їх складовими та при його різній націленості – використання прихованих можливостей нагромаджених ресурсів для досягнення цілей економічних суб'єктів (Д. Кокурін); сукупність окремих видів ресурсів,

включаючи матеріальні, інтелектуальні, інформаційні та інші з метою здійснення інноваційної діяльності (І. Балабанов); комплекс тільки тих ресурсів, які можуть бути використані для реалізації всіх етапів життєвого циклу виробів (А. Савчук); сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності і здатні забезпечити досягнення конкурентних переваг підприємств (А. Гриньов).

Інші вчені розглядають інноваційний потенціал як спроможність підприємства розробляти та впроваджувати нововведення згідно з необхідними якісними стандартами з метою адаптації до змін у зовнішньому середовищі і виділяють у його складі кадрову, інформаційно-методологічну, матеріально-технічну та організаційно-управлінську складові.

Існують пропозиції вчених (Л.М. Філіпішина, Ю.А. Бойко) доповнити ресурсний підхід до характеристики інноваційного потенціалу як складової інформаційного розвитку підприємства з урахуванням чинників внутрішнього і зовнішнього оточення, які впливають на інноваційно-інвестиційну діяльність підприємства. На недосконалість ресурсного підходу для визначення поняття інноваційного потенціалу вказують також Л.С. Мартюшева, В.О. Камишенко та пропонують власні визначення цієї категорії як сукупності організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників інноваційного середовища можуть бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства.

Досліджені методологічні підходи до сутності визначення інноваційного потенціалу, викладені в економічній літературі, не враховують його інвестиційну складову як самостійну; не дають повного уявлення про сутність інноваційного потенціалу в умовах ринкових відносин; не відображають цілеспрямованості на підвищення конкурентоспроможності економіки. Натомість головною метою здійснення інноваційного процесу є зростання конкурентоспроможності в усіх видах економічної діяльності, збереження та розширення внутрішніх і зовнішніх ринків збуту, одержання прибутку тощо для задоволення соціальних потреб суспільства. Трансформація інноваційного потенціалу відбувається під впливом різноманітних факторів; вплив одних із них посилюється, інших – послаблюється на тих чи інших етапах розвитку.

Інноваційний потенціал є складовою економічного потенціалу країни і визначає інноваційні можливості держави, які не обмежуються лише ресурсними. Під наявним інноваційним потенціалом ми розуміємо сукупність можливостей для здійснення інвестиційно-інноваційного процесу з метою забезпечення інноваційного розвитку економіки, які визначаються, по-перше, інтелектуальними, інвестиційними, матеріальними, трудовими ресурсами; по-друге, інституціональними умовами використання ресурсів; по-третє, організаційно-економічними механізмами їх застосування.

Таким чином, сутність інноваційного потенціалу ґрунтується на трійстому підході: ресурсному, інституціональному й організаційно-економічному. Такий методологічний підхід необхідно застосовувати для

визначення структури інноваційного потенціалу за його складовими. При цьому варто дослідити інвестиційну складову, особливе значення якої полягає в тому, що вона забезпечує умови реалізації усіх інших складових інноваційного потенціалу. Інвестиційна складова створює умови та стимули для розробки наукового продукту й інноваційної продукції; регулює пріоритетність тематики інноваційних проектів; впливає на ефективне формування структури витрат та інновацій; реалізує необхідну еластичність надходжень фінансових ресурсів відповідно до протікання інноваційного процесу; забезпечує диверсифікацію надходження коштів для виконання інноваційного процесу тощо. Унікальна особливість інвестиційної складової впливати на задіяння в інноваційному процесі кожної з інших частин інноваційного потенціалу і спонукати до дії кожен складову та її проникнення є підставою для пізнання інноваційного розвитку (виду економічної діяльності, регіону) в єдиному інноваційно-інвестиційному процесі на основі визначення інноваційно-інвестиційного потенціалу. В цьому аспекті ми розглядаємо інвестиції в інновації як економічний ресурс для створення інноваційного продукту й інноваційної продукції та як фінансовий засіб, що включається у кожен частину інноваційного процесу, забезпечуючи розвиток будь-якої складової і всього процесу в цілому. Такий методологічний підхід відображає нерозривну єдність інновацій та інвестицій в інновації в суцільному інноваційно-інвестиційному процесі. У цьому аспекті необхідно також зазначити, що в інновації інноваційний процес розглядають не лише з погляду паралельно-послідовного проведення науково-технічної діяльності та послідовної зміни фаз життєвого циклу продукції, а і як інвестиційний проект за стадіями фінансування досліджень і розробок.

Однак терміни *інноваційний процес* та *інвестиційний проект* за стадіями фінансування нововведень не є ідентичними, тому що, інноваційний процес, по-перше, це системний процес створення та втілення інноваційного продукту в інноваційну продукцію; по-друге, комплексний процес, що включає інвестування як невід'ємну його складову і може відбуватися лише на базі відносного вкладення інвестицій, за яких наука здатна виконувати свою економічну функцію, а виробнича сфера – здійснювати нововведення.

Як зазначалося, категорії інноваційна та інвестиційна діяльність, інноваційно-інвестиційний процес, що широко застосовуються в наукових джерелах й офіційних документах практичного призначення, доволі часто ототожнюються, хоча вони відрізняються за своєю сутністю. З погляду сфер протікання інноваційного процесу виділяється науково-технічна сфера, де створюється науковий продукт, та інноваційна сфера, в якій науковий продукт перетворюється в наукову продукцію. Перша і друга сфери інноваційного процесу включають різноманітні види діяльності, орієнтовані на його ефективний розвиток.

У Законі України „Про інноваційну діяльність” зазначається, що інноваційною є діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок

нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Це системне перетворення інноваційного продукту в інноваційну продукцію.

Інвестиційна діяльність включає сукупність зв'язків і відносин з реалізації інвестицій у різних формах на загальноекономічному, регіональному, галузевому і мікроекономічному рівнях, що відображає економічний зміст інвестиційної діяльності як економічної категорії. Інвестування має здійснюватись у нових формах, оскільки вкладення засобів у морально застарілі засоби виробництва, технології не буде мати позитивного економічного ефекту. Нераціональне вкладання інвестицій спричиняє заморожування ресурсів, унаслідок чого відбувається скорочення обсягів виробленої продукції, зниження її конкурентоспроможності.

Необхідно підкреслити, що інноваційна діяльність за будь-яких передумов не може відбуватись без інвестицій, тому неправомірно розглядати її розвиток окремо від інвестиційної діяльності. Інноваційно-інвестиційний процес – це економічна категорія, яка поєднує в собі в єдиній цілісності два аспекти економічної діяльності, що зорієнтовані на постійний розвиток ринку, де зміна однієї інновації на іншу забезпечує узагальнюючий конкурентний процес. Інноваційна діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Орієнтуючись на максимальний прибуток, вона забезпечує інноваційну діяльність, а також рівень розвитку ринкових відносин. Чим більше розвинений ринок, тим швидше відбувається перетікання капіталів в інноваційну сферу діяльності, й інновації втілюються в товари, що спричиняє чергову нову хвилю конкуренції, а також відкриває нові сегменти ринку щодо нетрадиційних товарів та послуг.

Отже, інновації та інвестиції в інновації є невід'ємними складовими інноваційно-інвестиційного процесу, мета якого полягає в одержанні більш високого рівня конкурентоспроможності товарної продукції і послуг та економіки в цілому.

Отже, дефініція *інноваційно-інвестиційний процес* більш повно і чітко відображає економічну сутність і зміст інноваційного забезпечення розвитку економіки, а інноваційно-інвестиційний потенціал є комплексною характеристикою спроможності інноваційного розвитку економіки (окремого виду економічної діяльності, регіону), який включає всі види матеріальних і нематеріальних ресурсів науково-технічної та інноваційної сфери діяльності, інвестиційні ресурси на здійснення інноваційного процесу, інституціональні умови та організаційно-економічні механізми щодо забезпечення інноваційно-інвестиційного процесу з метою досягнення постійного зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Комплексний інноваційно-інвестиційний процес базується на відповідності вкладення інвестицій у створення інноваційного продукту та використання його у виробничій сфері з метою одержання інноваційної продукції. Реалізація такого підходу потребує вдосконалення регіональної науково-інноваційної системи на засадах закономірностей нововведень та особливостей механізму їх реалізації в умовах трансформації економіки. Нині,

коли реалізація технологічних інновацій потребує великих ресурсів, головними стають такі організаційно-економічні та управлінські форми, які найбільш ефективно спрямовані на підвищення конкурентоспроможності виробництва та економіки країни в цілому. Якісно нові умови і завдання прискорення технологічного розвитку потребують нової постановки завдань інтеграції науки і виробництва та зміни цільової орієнтації держави щодо наукової й інноваційної політики. Інвестування в наукову та інноваційну сферу сьогодні є одним із найважливіших важелів технологічного прогресу, показником наукової та соціально-економічної конкурентоспроможності країни.

В інноваційно-інвестиційному процесі інвестиційна діяльність реалізується в спрямуванні інвестиційних дій на інновації, що і є інвестиційним об'єктом. Для здійснення інвестиційно-інноваційного процесу необхідна низка умов, основними з яких є: достатній інноваційно-інвестиційний потенціал; існування економічних суб'єктів, здатних забезпечити інвестиційну діяльність у необхідних об'ємах; механізми трансформації інвестиційних ресурсів в об'єкти інноваційної діяльності.

В ринковій економіці кругообіг інвестицій здійснюється за допомогою інвестиційного ринку, що є складним економічним явищем з характерними основними елементами, серед них інвестиційний попит і пропозиція, ціна, конкуренція. Інвестиційний ринок являє собою сукупність ринків об'єктів реального і фінансового інвестування. Перший з них включає ринок рухомого і нерухомого майна, другий – фондовий ринок, грошовий ринок, тощо. Зі зростанням ролі інноваційного розвитку в суспільному відтворенні виникає інноваційний сегмент інвестиційного ринку, пов'язаний із вкладенням у визначені види реальних нематеріальних активів, а саме в науково-технічну продукцію та інтелектуальний потенціал.

Література

1. Ілляшенко С.М. *Управління інвестиційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навч. посіб.* – Суми: Університетська книга, 2003. – С. 273.
2. *Економіка й організація інноваційної діяльності: Підручник / О.І. Волков, М.П. Денисенко та ін.* – К.: В.Д. “Професіонал”, 2004. – С. 951.
3. Афанасев М.В. *Інноваційні процеси в системі державного управління і місцевого самоврядування.* – Харків: ХНЕУ, 2006. – С. 17.
4. Завлик П.Н. *Оценка эффективности инноваций.* – СПб.: Издательский дом “Бизнес-пресса”, 1998. – С. 207.
5. Стеченко Д.М. *Інвестиційні форми регіонального розвитку: Навч. посібник.* – К.: Вища школа, 2002. – С. 239.
6. *Словник інішомовних слів: Українська радянська енциклопедія / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука.* – К., 1977. – С. 541.
7. Длугопольський О. *Інноваційна діяльність як невід'ємна складова політики структурних перетворень в індустріальному виробництві: світовий досвід та українська специфіка // Вісник Тернопільської академії народного господарства.* – 2001. – № 6. – С. 75.
8. Балабанов И.Т. *Инновационный менеджмент: Учеб. пособ.* – СПб.: Питер, 2000. – 208 с.
9. Кокурин Д.И. *Инновационная деятельность.* – М., 2001. – 111 с.
10. Мартюшева Л.С., Салишенко В.О. *Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження // Фінанси України.* – 2002. – № 10. – С. 61–66.